

TUTUKLAMANIN ALTERNATİFİ OLARAK ADLİ KONTROL KURUMU

Hüsamettin BİNİCİ
Kahramanmaraş Cumhuriyet Savcısı

I. Giriş

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile ceza yargılaması hukukumuzda yeni bir koruma tedbiri olarak dahil edilen adli kontrole ilişkin açıklamalara geçmeden önce, kısaca hukuk devletine değinmekte fayda görmekteyiz.

Hukuk devleti en yalın ifadeyle, “*vatandaşlarına hukuk güvenliği sağlayan, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan*” devlet demektir. Bilindiği üzere, hukuk devleti, “polis devleti” anlayışının karşıtı olarak doğmuştur. Polis devleti, kamunun refahı ve selameti için, her türlü önlemi alabilen, bu amaçla kişilerin hak ve özgürlüklerine alabildiğine müdahale edebilen, onlara külfetler yükleyebilen ve fakat tüm bunları yaparken hukuka bağlı olmayan devlet demektir. Hukuk devleti ise insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyan, toplum yaşamında adalete ve eşitliğe uygun bir hukuk düzeni kuran ve düzeni sürdürmekle kendisini yükümlü sayan, bütün davranışları hukuk kurallarına uyan, işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı olan devlettir.¹

Bir hukuk devletinin varlık sebebi, insan haklarına dayalı, adil ve güvenli toplumsal bir düzen kurmak ve bunu kesintisiz bir şekilde sürdürmektir. Bunu sağlamak için çeşitli kurumlara, araçlara ihtiyaç bulunmaktadır. En başta, devletin tüm organlarına yargı denetimini uygulamak, başka bir ifadeyle yargısal denetimi tanımak gerekir. Öte yandan, kuvvetler ayrılığı, demokratik bir rejim, temel hak ve özgürlüklerin güvenceye alınması, yargıç bağımsızlığı ve teminatı, hukuk devletinin gerçekleştirilmesi için zorunlu ilkeler ya da kurumlar olarak öngörülmelidir.

Hukuk devletinin özelliklerinden biri de, devletin eylem ve işlemlerinde ölçülü (oranlı) davranmasıdır. Temel hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlanacağı, sınırlama yapılırken hangi kriterlere bağlı kalınacağı Anayasanın 13’üncü maddesinde düzenlenmiştir. 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği ile ölçülülük ilkesi Anayasanın 13’üncü maddesine sınırlamanın sınırı olarak eklenmiştir. Bu ilke sınırlamada başvurulan aracın sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olmasını; bu aracın sınırlama amacı açısından gerekli olmasını ve araçla amacın ölçüsüz bir oran içinde bulunmamasını ifade eder.² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir çok kararında insan haklarına yapılan müdahalenin, Sözleşmenin ihlali sayılması için, demokratik bir toplumda bu müdahalenin zorunlu olması yanında orantılı olmasını da aramaktadır. Orantılılık ilkesi ise ulaşılmak istenen meşru amaç ile birey özgürlüğünün sınırlandırılmasının orantılı olmasını ifade etmektedir.

Oranlılık ilkesi, hukuk devletine hakim olan aşırılık yasağının bir bölümünü oluşturur. Ceza muhakemesi hukuku yönünden bu ilkenin anlamı, bir ceza muhakemesi işleminin yapılması ile sağlanması beklenen yarar ile verilmesi ihtimal dahilinde bulunan zarar arasında makûl bir oranın (ölçünün) bulunması gereğidir. Başka bir anlatımla, oransızlık durumunda söz konusu işlemin yapılmamasını ifade eder.³

Bilindiği gibi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin beşinci ve Anayasanın 19’uncu maddesine göre; herkes kişi özgürlüğü ve güvenliğine sahiptir. Kanunlarda ve usûlüne göre yürürlüğe konularak iç hukuk kuralı halinde getirilmiş bulunan milletlerarası sözleşmelerde gösterilen şartlar gerçekleşmedikçe, kimse ne yakalanabilir ne tutuklanabilir ne de buna benzer bir

¹ Şeref Gözübüyük, “Yönetmelik Yargı”, 6. Baskı, S. yayınları, s. 1, 2.

² Ergun Özbudun, “Türk Anayasa Hukuku”, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, s. 87.

³ Bahri Öztürk - Mustafa Erdem - Özge Sırma - Yasemin Saygılar, “Ceza Muhakemesi Hukuku, Temel Bilgiler”, 4. Baskı, Turhan Yayınları, s. 83.

işleme tâbi tutulabilir. Bu şartlara uyulmadan yapılan yakalama, zorla getirme ve tutuklama insan hakkının ihlâli anlamına gelir. Bu iki hüküm; temel bir insan hakkını, yani devletin bireyin özgürlüğüne yönelik keyfi müdahalesine karşı, bireyin korunmasını kutsal bir hak olarak güvence altına alır. Kişi özgürlüğüne yapılan müdahalenin yargısal denetimi, keyfiliği önlemek ve hukukun üstünlüğünü sağlamaya yönelik bir garantidir.

Ceza muhakemesi hukukunda, tutuklamanın bir ceza infaz kurumu olmayıp koruma tedbiri olduğu, bu nedenle zorunlu olmadıkça bu tedbire başvurmamak gerektiği görüşü tartışmasız kabul edilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir çok kararında tutukluluğun, kişi özgürlüğüne istisna getiren ağır bir önlem olduğunu, seçeneğinin bulunduğu durumlarda bu önleme başvurmamak gerektiğini belirterek, kaçma kuşkusu bulunması nedeniyle tutuklanan kişiden bir güvence alınarak bu olasılık ortadan kaldırılabiliyorsa, bu kişiyi tutuklamaya gerek kalmayacağını, aksine uygulamanın AİHS'nin 5'inci maddesinin ihlali sayılacağını hükme bağlamıştır. Örneğin Wemhoff/Almanya davasında Mahkeme, salıverilmesini duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminata bağlamak mümkün olduğunda, söz konusu tutuklu kişinin serbest bırakılması gerektiğine karar vermiştir.⁴ Ancak, bir teminat bulunamaması ya da sunulan teminatın güvenilir olmaması halinde dahi, şüpheli veya sanığın kaçmamasını sağlamak için özgürlükten yoksun bırakma dışındaki diğer uygun tedbirler de göz önünde bulundurulmalıdır.

AİHM, *Stögmüller/Avusturya* davasında, kişinin belirli bir adreste ikamet etmesinin istenmesi, seyahat evrakını ilgililere teslim etmesi veya sık sık polise bildirimde bulunmasının talep edilmesi tedbirlerinden birine tabi tutularak salıverilmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁵

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu yönlü içtihatları dikkate alınarak; tutuklamanın fonksiyonunu yerine getirmeye olanak tanıyan bir alternatif olarak adli kontrol kurumu 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda düzenlenmiştir.

II. Adli kontrol kurumu

Adli kontrol, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 109-115'inci maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bir koruma tedbiri olan adli kontrol; hakkında tutuklama kararı verilmesi için gerekli sebepler bulunan şüphelinin tutuklanması yerine kanunda sayılan yükümlülüklerle tabi tutulmasıdır. Yalnız başına tutuklama, hâkimi, şüpheli veya sanık hakkında ya bütünüyle hürriyetten yoksunluğa ya da tam serbest bırakmaya mecbur kılan bir tedbirdir. Şüpheli veya sanık ya tutuklanıp cezaevine kapatılacak ya da tam serbest kalacaktır. Ceza Muhakemesi Kanununun 109 vd. maddeleri ile bu iki durum arasında adli kontrol kurumunu düzenlemiş bulunmaktadır. Söz konusu kurum tesis edilirken Alman, İtalyan ve özellikle Fransız hukuku göz önünde bulundurulmuştur.

Adli kontrol kurumu, ilgiliyi özgürlüğünden yoksun kılmamakla birlikte gözlemeyi ve denetlemeyi olanaklı kılan tedbirlere tâbi kılmaktadır. Böylece kişinin kaçması riski azaltılırken hürriyetten tümü ile yoksun kılmanın zararları da ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bu yeni kurumun hem özgürlükçü ve hem de kamu düzenini koruyucu nitelikte bulunduğu söylenebilir. Bu kurumdan sonra tutukluluk uygulaması istisnaî hâlde gelmektedir.

Adli kontrol, şüphelinin soruşturma evresinde tutuklanması yerine kanunda belirtilen bir veya birden fazla yükümlülüğe tabi tutulmasıdır. Adli kontrol, kural olarak soruşturma evresi için uygulanır. Ancak, gerektiğinde kovuşturmanın her aşamasında görevli ve yetkili mahkeme tarafından sanık hakkında adli kontrol kararı verilebilir.

A. Adli kontrolün şartları

Adli kontrol altına alma da tutuklama gibi bir koruma tedbiri olduğundan, bu tedbire başvurabilmek için de bazı şartların varlığı gereklidir.

⁴ **Monica Macovei**, “*Kişinin Özgürlük ve Güvenlik Hakkı, İnsan Hakları El Kitapları, No. 5*”, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü Yayını, 1. s. 34.

⁵ **Macovei**, age, s. 34-36.

1. Adli kontrol altına almak için her şeyden önce, kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olgular bulunmalıdır. CMK'nın tutuklamayı düzenleyen 100'üncü maddesine göre, tutuklama kararı verebilmek için suçun işlendiği yolunda olgulara dayanan kuvvetli şüphe olmalıdır. Soyut, tahmine ya da varsayıma dayalı değil, yaşanan somut olaylara, eski deyimle vakialara dayanan kuvvetli şüphe bulunmalıdır. Bunun anlamı, eldeki delillere göre, ileride yapılacak bir duruşmada şüpheli veya sanığın mahkum olmasının kuvvetle muhtemel olmasıdır.⁶ CMK'nın 109'uncu maddesinin gerekçesinde açıkça, adli kontrol kararı verebilmek için 100'üncü maddedeki tutuklama koşullarının varolması, başka bir anlatımla bu kurumun uygulanabilmesi için şüpheli veya sanığın suçluluğu ve tutuklama nedenlerinin varlığı hakkında kuvvetli belirtilerin saptanmış olması gerektiği ifade edilmektedir.

2. Adli kontrol altına almak için kanunda sayılan bir tutuklama nedeninin mevcut olması gerekir. Tutuklama nedenleri CMK'nın 100'üncü maddesinde sayılmıştır. Kanunda sayılan bu tutuklama nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

a) Şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olguların bulunması,

b) Şüpheli veya sanığın davranışlarının; delilleri yok etme, gizleme, değiştirme; tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı girişiminde bulunacağı hususlarında kuvvetli şüphe oluşturması,

c) 100'üncü maddenin üçüncü fıkrasının a-f bentlerinde sayılan suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin bulunması,

Bu üç nedenden birinin bulunması halinde adli kontrol sebebi varsayılr. Ancak adli kontrol altına almak için diğer şartların da varlığı aranır

3. 109'uncu maddenin birinci fıkrasına göre, adli kontrol ancak üst sınırı üç yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren bir suç nedeniyle yürütülen soruşturmada uygulanabilir. Bu düzenlemeden, üst sınırı üç yıldan fazla hapis cezasını öngören suçlarda adli kontrole karar verilemeyeceği sonucu çıkmaktadır.

Ancak, şüpheliye yurt dışına çıkma yasağı konulması ve güvence yatırması tedbirlerinde 109/1'deki üç yıllık süre sınırının dikkate alınmayacağı hükme bağlanmıştır. Öte yandan, tutuklama yasakları bulunan hallerde yani suçun adli para cezasını ya da bir yıl veya daha az hapis cezasını gerektirdiği durumlarda da adli kontrol kararı verilebileceği düzenlenmiştir.

109/1'inci maddedeki bu düzenleme karşısında, adli para cezasını gerektiren suçlar için adli kontrol kararı verilebilecekken üç yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlar için adli kontrol kararı verilemeyecektir.

109/1'deki üç yıl sınırı, adli kontrolün tutuklamaya alternatif olma özelliğine uymadığı gibi, tutuklama yasakları halinde dahi adli kontrole hükmedilebileceğine ilişkin 109'uncu maddenin 2'nci fıkrasındaki düzenlemeyle de bağdaşmayan bir ifadedir. Öte yandan, CMK'nın tutuklama kararı başlıklı 101/1'inci maddesinde, Cumhuriyet savcısının tutuklama isteminde "*adli kontrol uygulamasının yetersiz kalacağını belirten hukuki ve fiili nedenlere yer verileceği*" belirtilmektedir. Keza, 06.12.2006 tarih ve 5560 sayılı Kanunla 109'uncu maddeye eklenen bir fıkra ile tutukluluk sürelerinin dolması nedeniyle salıverilenler hakkında üç yıllık süre sınırı koşulu dikkate alınmaksızın adli kontrol hükümlerinin uygulanabileceği hükme bağlanmıştır. İşaret ettiğimiz bu nedenlerle, kanaatimizce, üst sınırı üç yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda da adli kontrol kararı verilebilir. Aksi takdirde, üst sınırı üç yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda hâkim, eskisi gibi, şüpheli veya sanığı ya bütünüyle hürriyetinden yoksun bırakacak ya da tam serbest kalmasına karar vermeye mecbur kalacaktır. Bu da yeni ceza muhakemesi hukukumuzun ruhuna uygun olmayacaktır.

B. Adli kontrol kapsamındaki yükümlülükler

⁶ Bahri Öztürk - Mustafa Erdem - Özge Sırma - Yasemin Saygılar, age, s . 366.

Soruşturma veya kovuşturma kapsamında adli kontrol kararı veren hâkim şüpheli veya sanık hakkında aşağıda sayılan yükümlülüklerden bir veya bir kaçına ya da tümüne hükmedebilir.

Bu yükümlülükleri kanuni düzenlemeye göre sıralayıp her birinin neyi ifade ettiğini, nasıl yerine getirileceğini izaha çalışalım.

1. Yurt dışına çıkamamak

Bu tedbir, ülke sınırları dışına çıkamamayı ifade eder. Eskiden de Pasaport Kanununda yer alması nedeniyle uygulamamızda yeri bulunan bu tedbir, artık genel bir adli kontrol tedbiri olarak uygulanabilecektir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, yurt dışına çıkma yasağı yönünden “*üst sınırı üç yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren suç*” sınırlaması söz konusu değildir.

Tedbire dair karar, Cumhuriyet başsavcılığınca denetimli serbestlik şubesine gönderilerek infazı istenir. Bu yükümlülüğün niteliği dikkate alınarak, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, doğrudan kolluğa da gönderilebilir.

2. Hâkim tarafından belirlenen yerlere, belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak

Bu tedbir, şüpheli veya sanığın kararda belirlenen yerlere, belirtilen aralıklarla düzenli olarak başvurusunu ifade eder. Örneğin, şüpheli veya sanık haftada bir veya üç gün belirli saatlerde semt karakoluna, mahkeme kalemine veya denetimli serbestlik ve adli yardım şube müdürlüğüne başvurma zorunluluğuna tabi tutulabilir.

Yükümlülük, şüpheli veya sanığa bildirildiği tarihte başlar. Karar, şube müdürlüğü veya büroca, hâkim tarafından belirlenen yerlere ve kararın şüpheli veya sanığın yokluğunda verilmesi hâlinde kendisine bildirilir.

3. Hâkimin belirttiği merci veya kişilerin çağrularına ve gerektiğinde mesleki uğraşlarına ilişkin veya eğitime devam konularındaki kontrol tedbirlerine uymak

Şüpheli veya sanığın, şube müdürlüğü ya da büro veya bir başka özel veya resmî kişi veya mercie kararda belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde çağrılmasını ve bu kişiye veya mercie gerektiğinde çalıştığı iş veya meslek uğraşı hakkında ya da devam etmekte olduğu eğitim hakkında bilgi vermesini ve bu konuda denetlenmesini ifade eder.

Yükümlülük, şüpheli veya sanığa bildirildiği tarihte başlar. Karar, şube müdürlüğü veya büroca hâkim tarafından belirlenen merci veya kişilere ve kararın şüpheli veya sanığın yokluğunda verilmesi hâlinde kendisine bildirilir.

4. Her türlü taşıtları veya bunlardan bazılarını kullanamamak ve gerektiğinde kaleme, makbuz karşılığında sürücü belgesini teslim etmek

Şüpheli veya sanığın her türlü taşıtı veya bazılarını kararda belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde kullanamamasını ve kararda öngörülmüş ise sürücü belgesinin makbuz karşılığında alınmasını ifade eder.

Yükümlülük, şüpheli veya sanığa bildirildiği tarihte başlar. Karar, şube müdürlüğü veya büroca kolluğa, şüpheli veya sanığın kayıtlı olduğu meslek odasına ve kararın şüpheli veya sanığın yokluğunda verilmesi hâlinde kendisine bildirilir.

Sürücü belgesinin kaleme teslimine karar verilmesi hâlinde, şube müdürlüğü veya büroca bu belgenin on gün içinde bu yere teslimi için şüpheli veya sanığa bildirim yapılır. Ayrıca bu durum kolluğa bildirilir. Teslim alınan sürücü belgesi, ilgilinin dosyasında saklanır.

5. Özellikle uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla, hastaneye yatmak dahil, tedavi veya muayene tedbirlerine tâbi olmak ve bunları kabul etmek

Şüpheli veya sanık hakkında bu maddelerden arınmak amacıyla hâkim veya mahkeme kararında öngörülen usul ve esaslar çerçevesinde hastaneye yatmak da dahil olmak üzere koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici tedbirlere tâbi olmayı ve bunları kabul etmeyi ifade eder.

Denetimli serbestlik ve adli yardım şube müdürlüğünce, yükümlülüğün yerine getirilmesi amacıyla şüpheli veya sanığa on gün içinde sağlık kuruluşuna sevk edilmek üzere şube müdürlüğü veya büroya başvurması için bildirim yapılır. Şüpheli veya sanığın belirlenen süre içinde şube müdürlüğü veya büroya başvurması hâlinde sağlık kurumuna sevk yazısı yazılarak beş gün içinde bu kuruma başvurması istenir. Ayrıca, resmi sağlık kurumuna da şüpheli veya sanığın; kuruma başvurduğu tarih, uygulanacak tedavi programı ile tedavinin tamamlandığı tarihin bildirilmesi konusunda yazı yazılır.

Şüpheli veya sanığın sağlık kurumunca belirlenen tedavi programına uymaması hâlinde durum bu kurum tarafından şube müdürlüğü veya büroya derhal bildirilir.

Diğer adli kontrol yükümlülüklerinde, adli kontrol altında geçen süreler şahsi hürriyeti sınırlama sebebi olarak kabul edilmemekte, bu nedenle de cezadan mahsup yapılmamaktadır. Uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla, tedavi veya muayene tedbirlerine tâbi tutulma tedbirinde ise sağlık kurumlarında geçen süre şahsi hürriyeti sınırlama sebebi olarak kabul edilerek cezadan mahsup edilecektir.

6. Şüphelinin parasal durumu göz önünde bulundurularak, miktarı ve bir defada veya birden çok taksitlerle ödeme süreleri, Cumhuriyet savcısının isteği üzerine hâkimce belirlenecek bir güvence miktarını yatırmak

Şüpheli veya sanığın güvence yatırma yükümlülüğüne tabi tutulması, şüpheli veya sanığın bütün usul işlemlerinde, hükmün infazında veya daha sonra zorunlu tutulabileceği diğer yükümlülükleri yerine getirmek üzere hazır bulunmasının teminatını oluşturur.

Şube müdürlüğü veya büro tarafından şüpheli veya sanığa on gün içinde güvence miktarının tamamını, taksitli ise ilk taksitini maliye veznesine yatırması için bildirim yapılır. Şüpheli veya sanık, belirlenen güvenceyi maliye veznesine yatırdıktan sonra makbuzu şube müdürlüğü veya büroya ibraz eder ve şube müdürlüğü veya büro makbuzu Cumhuriyet başsavcılığına iletir.

Tutuklu şüpheli veya sanığın serbest bırakılmasının güvence miktarının veya ilk taksitin yatırılması koşuluna bağlanması hâlinde, güvence miktarı veya ilk taksit maliye veznesine şüpheli veya sanık adına yatırılıp makbuz Cumhuriyet başsavcılığına ibraz edilir.

Hatırlanacağı üzere, 1412 sayılı CMUK döneminde güvenceye bağlanan yükümlülüğe uyulmadığı zaman, güvence bedelinin tamamı hazineye gelir olarak kaydedilmekteydi. Ceza Muhakemesi Kanunumuzun 113'üncü maddesine göre ise güvenceden sırasıyla;

- Katılanın yaptığı masraflar,
- Şuğun neden olduğu zararların giderilmesi ve eski hâle getirme,
- Şüpheli veya sanığın nafaka borcunu ödememesi nedeniyle kovuşturulması söz konusuysa nafaka borçları,
- Kamusal giderler,
- Para cezaları,
- ödenir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, güvence yatırmak yönünden “üst sınırı üç yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren suç” sınırlaması söz konusu değildir.

7. Silâh bulunduramamak veya taşıyamamak, gerektiğinde sahip olunan silâhları makbuz karşılığında adli emanete teslim etmek

Mahkeme şüpheli veya sanığı silah bulundurmama, silah taşımama veya mevcut silahını adli emanet memurluğuna teslim etme yükümlülüğüne tabi tutabilir.

Bu yükümlülük de, denetimli serbestlik ve adli yardım şube müdürlüğü tarafından şüpheli veya sanığa bildirilir. Karar kolluğa da bildirilir. Ayrıca kolluktan şüpheli veya sanığın sahip olduğu silahların listesinin bildirilmesi istenir.

Silahların adli emanet memurluğuna teslimine karar verilmesi hâlinde, şube müdürlüğü veya büroca bu silahların on gün içinde adli emanet memurluğuna teslimi için şüpheli veya sanığa

bildirim yapılır. Ayrıca bu durum adli emanet memurluğuna bildirilerek, silahların sayısı ile teslim alındığı tarihin bildirilmesi istenir.

8. Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim tarafından miktarı ve ödeme süresi belirlenecek parayı suç mağdurunun haklarını güvence altına almak üzere aynî veya kişisel güvenceye bağlamak

CMK'nın 109/3-f maddesinde düzenlenen, yukarıda 6'ncı bentte açıklamaya çalıştığımız güvence ile 109/3-h maddesinde öngörülen güvence birbirinden farklıdır. Buradaki güvence, suç mağdurunun haklarını teminat altına almayı amaçlamaktadır.

Karar üzerine şube müdürlüğü veya büro tarafından şüpheli veya sanığa, on gün içinde taşınmaz malların tapu bilgileri, taşınır mallara ait kayıtlar ile bankada bulunan nakdî varlıklarına ilişkin bilgileri vermesi istenir. Mağdurun haklarının kişisel güvenceye bağlanması hâlinde, güvence veren kişinin de bu işlemleri yapması için bildirim yapılır.

Güvencenin; nakdî olması hâlinde paranın çekilmesi, aynî olması hâlinde bunun satılması veya devredilmesi hâlinde bilgi verilmesi için ilgili kuruma yazı yazılır.

Güvencenin kişisel olması hâlinde, güvence veren kişinin şube müdürlüğü veya büroya gelerek aynî veya nakdî güvence göstererek mağdurun haklarını teminat altına alması şeklinde yerine getirilir.

9. Aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair güvence vermek

4721 sayılı Türk Medeni Kanununun hükümlerine göre aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair güvence vermek yükümlülüğü, şüpheli veya sanığın aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair güvence vermesini ifade eder.

Aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine karar verilmesi hâlinde şube müdürlüğü veya büro tarafından şüpheli veya sanığa, on gün içinde şube müdürlüğü veya büroya gelerek bu konuda yazılı taahhütte bulunması istenir. Aile yükümlülüklerine ilişkin yazılı taahhüt, mahkeme kararı göz önünde bulundurularak hazırlanır.

Aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair karar, kolluk ile ilgiliye bildirilir.

Şüpheli veya sanığın aile yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyip ödemediği şube müdürlüğü veya büro tarafından; ilgili, aile ve çevre ile yapılan görüşmelerle her zaman denetlenir.

Buraya kadar saydıklarımız CMK'nın 109'uncu maddesinde öngörülen genel adli kontrol tedbirleridir. Bu genel hükümler dışında, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda çocuklar için özel tedbirler öngörülmüştür.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 20'nci maddesine göre; soruşturma veya kovuşturma evresinde çocuklar hakkında ancak adli kontrol tedbirlerden sonuç alınamaması, sonuç alınamayacağının anlaşılması veya tedbirlere uyulmaması durumunda tutuklama kararı verilebilir. Öte yandan bilindiği gibi, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 21'inci maddesine göre; 15 yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden ötürü tutuklama kararı verilemez. Bu nedenle çocuklar bakımından adli kontrolün önemi daha da artmaktadır. Bu bakımdan kanun koyucu, CMK'nın 109'uncu maddesine ilaveten 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 20'nci maddesinde çocuklara özgü bazı adli kontrol yükümlülükleri öngörmüş bulunmaktadır. Bunları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Belirlenen çevre sınırları dışına çıkmamak

Tedbir, yürütülen bir soruşturma veya kovuşturma kapsamında şüpheli veya sanığın, mahkemece belirlenen bir çevrenin sınırlarının dışına çıkmasının yasaklanmasını ifade eder. Örneğin mahkeme, şüpheli veya sanığı ikamet ettiği mahalle veya köyün sınırları dışına çıkmaması veya okuduğu yatılı okuldan uzaklaşmaması yükümlülüğüne tabi tutabilir.

Şüpheli veya sanık çocuğun mahkeme kararında belirtilen çevre dışına çıkıp çıkmadığının denetimi, öncelikle şube müdürlüğü veya büro tarafından ancak, ulaşım güçlüğü veya güvenlik gibi nedenlerin bulunması hâlinde ilgili kurum veya kuruluşlar ile kolları yazı yazılması suretiyle yerine getirilir. Şube müdürlüğü veya büronun, çocuğun ailesi veya sosyal çevresi ile iş birliği yapmasının gerekli olduğu durumlarda her aşamada özel hayatın gizliliğine tam saygı gösterilir.

2. Belirlenen bazı yerlere gidememek veya ancak bazı yerlere gidebilmek

Tedbir, yürütülen bir soruşturma veya kovuşturma kapsamında şüpheli veya sanığın, mahkemece belirlenen bazı yerlere gidememek veya ancak bazı yerlere gidebilmek yükümlülüğüne tabi tutulmasını ifade eder. Örneğin mahkeme, şüpheli veya sanığın kahvehaneye gitmesini yasaklayabilir veya sadece çocuklara yönelik film oynatılan sinemaya gitmesine izin verebilir.

Mahkeme kararında belirtilen tedbirin, başka bir ifade ile şüpheli veya sanığın belirlenen bazı yerlere gidememesinin veya ancak bazı yerlere gidebilmesinin denetimi, öncelikle şube müdürlüğü veya büro tarafından ancak, ulaşım güçlüğü veya güvenlik gibi nedenlerin bulunması hâlinde ilgili kurum ve kuruluşlar ile kolları yazı yazılması suretiyle yerine getirilir.

3. Belirlenen kişi ve kuruluşlarla ilişki kurmamak

Bu adli kontrol tedbiri, yürütülen bir soruşturma veya kovuşturma kapsamında çocuk şüpheli veya sanığın, mahkeme kararında belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde belirlenen kişi ve kuruluşlarla ilişki kurmamasını ifade eder.

Karar şube müdürlüğü veya büroca çocuğun yasal temsilcisine, şüpheli veya sanık çocuğun yokluğunda verilmesi hâlinde kendisine, ayrıca belirlenen kişi ve kuruluşlara da bildirilir.

C. Adli kontrol altında geçen süre

Adli kontrole ilişkin yükümlülükler tabi olma, kural olarak kişi özgürlüğünü kısıtlamaz. Bu nedenle, adli kontrol altında geçen süre şahsi hürriyeti bağlayıcı sınırlama sebebi sayılamaz ve cezadan mahsup edilemez. Ancak 109/3-e bendinde belirtilen hallerde bu süreler cezadan mahsup edilecektir. Başka bir anlatımla; alkol, uyuşturucu, uçucu veya uyarıcı madde bağımlılığından kurtulmak amacıyla tedavi veya muayene tedbirlerine tabi tutulan kişinin, bu amaçla sağlık kuruluşunda geçirdiği süreleri hürriyeti bağlayıcı cezasından mahsup edilir.

D. Adli kontrol kararı ve hükmedecek merciler

Şüpheli, Cumhuriyet savcısının istemi ve sulh ceza hâkiminin kararı ile soruşturma evresinin her aşamasında adli kontrol altına alınabilir. Soruşturmayı yürüten Cumhuriyet savcısı, suç işlendiğine dair kuvvetli şüphelerin varlığını gösteren olgular bulunduğu ve kanunda sayılan bir tutuklama nedeni olayda mevcut olduğunda, şüphelinin tutuklanmasını ya da adli kontrol altına alınmasını sulh ceza hâkiminden ister. Tutuklama yasağı bulunan hallerde de Cumhuriyet savcısı adli kontrol isteyebilir. Adli kontrol kararı, soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimi tarafından verilir.

Hâkim, Cumhuriyet savcısının istemiyle, adli kontrol uygulamasında şüpheliyi bir veya birden çok yeni yükümlülük altına koyabilir; kontrolün içeriğini oluşturan yükümlülükleri bütünüyle veya kısmen kaldırabilir, değiştirebilir veya şüpheliyi bunlardan bazılarını uymaktan geçici olarak muaf tutabilir.

Adli kontrol, kural olarak soruşturma evresinde uygulanan bir tedbir olmakla beraber, 109'uncu madde ile 110'üncü madde hükümleri, gerekli görüldüğünde, görevli ve yetkili diğer yargı mercileri tarafından da, kovuşturma evresinin her aşamasında uygulanır.

E. Adli kontrol kararının kaldırılması

Şüpheli veya sanığın istemi üzerine, Cumhuriyet savcısının görüşünü aldıktan sonra soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimi, kovuşturma aşamasında da ilgili mahkeme beş gün

içinde karar verir. Sulh ceza hâkimi veya ilgili mahkeme, şüpheliyi/sanığı bir veya birden çok yeni yükümlülük altına koyabilir; kontrolün içeriğini oluşturan yükümlülükleri bütünüyle veya kısmen kaldırabilir, değiştirebilir veya şüpheliyi bunlardan bazılarına uymaktan geçici olarak muaf tutabilir.

Adli kontrol altına almaya, adli kontrol kapsamındaki yükümlülükleri değiştirmeye ya da adli kontrolü kaldırmaya yönelik tüm hâkim veya mahkeme kararlarına karşı, kanun yollarına başvurma hakkı bulunanlar tarafından itiraz edilebilir. İtiraz süresi ve itirazı inceleyecek merciler yönünden CMK'nın 267 vd. maddeleri göz önünde bulundurulur.⁷

F. Adli kontrol tedbirlerine uymama

Adli kontrol hükümlerini isteyerek yerine getirmeyen şüpheli veya sanık hakkında, hükmedilebilecek hapis cezasının süresi ne olursa olsun, yetkili yargı mercii hemen tutuklama kararı verebilir. Kanun, şüpheli veya sanığın, kendisine sağlanan olanağı kötüye kullanmış olmasını göz önünde bulundurarak bu hükmü koymuştur. Ancak CMK'nın 112'nci maddesi "**isteyerek yerine getirmeyen**" tabirini kullandığı için, geçerli mazereti olan hakkında tutuklama tedbiri uygulanmayacaktır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 21'inci maddesine göre; 15 yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden ötürü tutuklama kararı verilemez. Öte yandan, CMK'nın 112'nci maddesine göre; adli kontrol hükümlerini isteyerek yerine getirmeyen şüpheli veya sanık hakkında, hükmedilebilecek hapis cezasının süresi ne olursa olsun, yetkili yargı mercii hemen tutuklama kararı verebilir. Bu durumda, tutuklama yasağı nedeniyle adli kontrol altına alınan 15 yaşından küçük şüpheli veya sanığın, isteyerek tedbire uymaması halinde tutuklanıp tutuklanamayacağı tartışma yaratabilir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 21'inci maddesindeki 15 yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden ötürü tutuklama yasağı, mutlak bir hükümdür. Bu nedenle, üst sınırı beş yıl hapis cezasını aşmayan bir suç nedeniyle 15 yaşından küçük şüpheli veya sanık hakkında adli kontrol tedbiri uygulanmış, ancak şüpheli veya sanık isteyerek tedbire uymamış ise yine de tutuklanmasına imkan bulunmamaktadır.⁸

G. Adli kontrol kararlarının yerine getirilmesi

5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu ile adli kontrol kararlarının yerine getirilmesi görevi, denetimli serbestlik ve yardım merkezi şube müdürlüklerine verilmiştir.

5402 sayılı Kanunun 12'nci maddesinde; 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 109'uncu maddesine göre adli kontrol altına alınan şüphelilerle ilgili olarak, kararda belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin çalışmaları yürütmek, şube müdürlüklerinin görevlerinin başında sayılmıştır.

Soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimi tarafından, kovuşturma aşamasında ilgili mahkeme tarafından verilen adli kontrol kararı, Cumhuriyet başsavcılığında bulunan adli kontrol kararlarının kaydına dair deftere kaydedildikten sonra Cumhuriyet savcılığı tarafından derhal şube müdürlüğüne gönderilir. Kararı alan şube müdürlüğü hemen çalışma başlatır.

Hakkında herhangi bir tedbire hükmedilen kişi, karara uygun olarak şube müdürlüğü veya büronun hazırladığı programa, denetim planına ve denetimli serbestlik görevlilerinin bu

⁷ İsmail Malkoç - Mert Yüksektepe, "Ceza Muhakemesi Kanunu", 2005, Malkoç Kitabevi s. 302.

⁸ Yusuf Solmaz Balo, "Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması", 2005, Seçkin Yayınları, s. 274.

kapsamdaki uyarı ve önerilerine uymak ve katlanmak zorundadır. Aksi takdirde durum, kararı veren mercie bir rapor ile bildirilir ve kanunlarda belirtilen yaptırımlar uygulanır.

Şube müdürlüğünün adli kontrol kararının kapsamını değiştirme, daraltma ya da genişletme yetkisi yoktur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu yetki, tamamen hâkime aittir.

III. Sonuç

Tutuklamanın bir ceza olmayıp koruma tedbiri olduğu, zorunlu olmadıkça bu tedbire başvurmamak gerektiği görüşü genel kabul görmektedir. Ancak, maddi gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı olması, yargılama sonucunda verilen hükmün kağıt üstünde kalmaması için şüpheli veya sanığın bazı yükümlülüklerle tabi tutulması da bir zorunluluktur.⁹ Bu nedenle, tutuklamanın fonksiyonunu yerine getirmeye olanak tanıyan bir alternatif olarak adli kontrol kurumu 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda düzenlenmiştir.

Ancak yeni ceza muhakememizin önemli kurumlarından biri olan adli kontrol mekanizmasından beklenen faydanın, yalnız hukuk uygulaması ile elde edilmesi de mümkün değildir. Ülkenin sosyal ve ekonomik koşulları, bazı kamu hizmetlerinin görülmesindeki altyapı eksiklikleri, denetimli serbestlik ve yardım merkezlerinin donanım eksikliği gibi nedenler kurumun işlerliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Altyapı eksiklikleri giderilip adli kontrol etkin bir şekilde işletildiğinde, tutuklamanın yol açtığı zararların ortadan kalkacağından kuşku duymamak gerekir.

⁹ Erdener Yurtcan, “Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu ve Yorumu”, 2005, Vedat Kitapçılık, s. 73.